

אפקטים קומיים כסוגלים (מאפיינים) סגנוניים בכתיבתו העיתונאית

של מאיר שלו¹

דולי לוי²

תקציר

מחקר זה מתאר את כתיבתו העיתונאית של מאיר שלו תיאור לשוני-סגנוני, כדי לזהות טכניקות³ לשוניות ליצירת אפקטים קומיים, שהם סוגלים סגנוניים בכתיבתו ומייחדים אותה מכותבים אחרים. שלוש טכניקות לשוניות נמצאו בכתיבתו העיתונאית של שלו: א. פרדוקס - הומור מילולי המבוסס על פער בין הנאמר ובין המציאות - שימוש בלשון הניגוד המציגה רעיון על דרך ניגודו. ב. גרוטסקה - הומור מילולי המתאר תיאור מוגזם - שימוש בלשון מוגזמת המותחת רעיון מעבר לגבול הסבירות. ליטוטה - הומור מילולי המנמיך את מושא הביקורת מגדולתו - שימוש בלשון המפחיתה את ערכו של מושא הביקורת.

לקוראי הטור האישי של שלו מוצג, לכאורה, טקסט תמים המתאר את המציאות הישראלית מבחינה חברתית, דתית, כלכלית, חינוכית, תרבותית. מציאות זו מוכרת וידועה לקוראים, אך במהלך הקריאה על אודותיה, שלו משתדל להפגיע את קוראיו בכל פעם מחדש בשימוש בטכניקות לשוניות הנושאות את הקוראים למחוזות אחרים, ומותחות את נושא הכתיבה מעבר לגבול הסבירות. תיאורים אלה מושכים את תשומת לבם של הקוראים וגורמים להם להשתמש ביכולותיהם הקוגניטיביות כדי לפענח את רמזי ההומור, ולהבין את כוונותיו הנסתרות של שלו. כך מבקש שלו להעלות חיוך וגיחוך בקרב הקוראים ולשעשע אותם.

מילות מפתח: הומור, פרדוקס, הפתעה, גרוטסקה, עיוות, הגזמה.

מבוא

מחקר זה מתמקד בכתיבתו של מאיר שלו, סופר שנבחר לכתוב "טור אישי" בעיתון "ידיעות אחרונות". "הטור האישי" הוא מרכיב מרכזי בעיתונות הישראלית, וכמעט כל עורך עיתון מבקש לשלב בעיתונו נוסף למרכיבים כגון חדשות, כתבות או מאמרים, גם טקסטים בעלי ייחוד ובעלי איכות המזוהים עם כותבים. טקסטים מן הסוג הזה מעניקים ערך מוסף לקוראים ולדימויו של העיתון (לימור ומן, 1997, עמ' 387). ביטוי נוסף לגישה זו של עורכי העיתונים הוא העובדה שסופרים ומשוררים רבים מצאו את פרנסתם העיקרית כעיתונאים, והעיתונים שבהם עבדו ניתבו אותם, לא אחת, לכתיבה עיתונאית בסגנון אישי מזהה. בעלי מדורים נבחרו בדרך כלל בזכות איכות כתיבתם, ובשנים האחרונות התרחבה תופעת הטורים האישיים גם למקומונים.

¹המאמר מבוסס על פרק מתוך עבודת הדוקטורט שנכתבה בהנחיית ד"ר יצחק שלזינגר (אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ה). אני מודה לד"ר שלזינגר על שהדריך אותי בהבנה וברצון בכל שלבי העבודה.

² ד"ר דולי לוי, החוג ללשון עברית, מכללת לוינסקי לחינוך, תל-אביב. מרצה במחלקה לספרות, ללשון ולאמנויות,

האוניברסיטה הפתוחה. dolylevi@gm

³ הטכניקות ליצירת הומור הן הכלים הלשוניים שבהם נעשה שימוש כדי ליצור הומור בקרב הנמענים.

בעבר הייתה ההתייחסות אל לשון העיתונות כאל ספרות לא אמנותית. רבין (1958, עמ' 90) כינה אותה "לשון בינונית" ותיאר אותה במילים אלה: "הלשון הכתובה היום-יומית של מכתבים, עיתונים, ספרות לא אמנותית וכו'".⁴ בראשית המאה ה-20 טען שלזינגר (2000, עמ' 5) כי אף על פי שאין ללשון העיתונות דימוי של "לשון גבוהה", היא ראויה לשמש קורפוס לתיאורים בלשניים-סגנוניים, המכוונים אל העברית הכללית של ימינו.⁵ קורפוס המחקר אמנם לקוח מתוך העיתון, שבהכללה עשוי לייצג לשון בינונית, אך הוא מתמקד רק בסוג כתיבה אחד המצוי בעיתון, הכתיבה האישית של עיתונאי-פובליציסט.⁶

כותבי הטורים האישיים מציגים בבמה העיתונאית ביקורת בנושאים ציבוריים שונים, הנתפסים בעיניהם כעניינים בעייתיים שיש להגיב עליהם כגון: פוליטיקה, חברה, חינוך, צבא, כלכלה. הורוביץ (1999, עמ' 398) מציינת כי כל הכותבים מתקשרים בנסיבות תקשורת פורמליות זהות, באותו המדיום התקשורת, העיתון. ולכולם מטרת כתיבה אחת, והיא ביקורת על המצוי ועל האמור בזירה הציבורית.

מאיר שלו הוא סופר שנבחר לכתוב טור אישי בעיתון "ידיעות אחרונות". שלו נתפס ככותב בעל תפיסה פוליטית המכונה "שמאל". מאמריו מתאפיינים בלשון ביקורת חדה, ברורה ונוקבת על מושא הביקורת ללא שום ניסיונות ריכוך. הצבת העיתונאי מול השלטון היא ביטוי לתפיסת העולם הרווחת בדמוקרטיה הליברלית, אשר לפיה העיתונאי הוא "כלב השמירה" של בעלי השררה, הבלם ההכרחי במכונת ההנהגה.

כתיבתו העיתונאית של שלו היא רטורית - קומית-מגמתית - סאטירית. רטורית, משום שאחת ממטרות כתיבתו היא להשפיע על הנמענים ולשכנע אותם בצדקת טענותיו. לשם כך שלו משתמש באמצעי שכנוע לשוניים מהתחומים תחביר, סמנטיקה ומילון. קומית-מגמתית, מפני שאין מדובר בכתיבה קומית המשתעשעת במשחקי מילים ובתיאור מצבים חסרי כל אחריות, אלא בכתיבה בעלת עיצוב קומי-מילולי, הדורש מיומנויות קוגניטיביות גבוהות מצד הקוראים, כתיבה שמתוכה מציצה מגמה חברתית (שקד, 1965, עמ' 132). סאטירית, כי שלו מוטרד מהעניינים שעליהם הוא כותב. הוא סאטיריקן, המבקש להציג בפני הקורא את מה שנראה לו מוסרי, חשוב, דורש תיקון ושינוי, אך פתרונות אינו מצייע.

מטרת המחקר

מטרת מחקר זה היא לתאר את כתיבתו העיתונאית של מאיר שלו תיאור לשוני-סגנוני, כדי לזהות טכניקות לשוניות היוצרות אפקטים קומיים, שהם סוגלים סגנוניים בכתיבתו העיתונאית. מכאן שמחקר זה יחשוף את סגנון כתיבתו ואת דרכי בחירתו של שלו כעיתונאי-פובליציסט בפרטים

⁴ סיוון (1976, עמ' 96) תיאר את לשון תקשורת ההמונים כלשון שמדשדשים בה ביותר.

⁵ שלזינגר (2000, עמ' 7) מונה כמה טעמים לכך: א. היא מופנית אל ההמונים. ב. היא נכתבת לרוב על ידי משכילים, ועל כן אינה "לשון נמוכה". ג. העיתון מייצג לשון כללית, וברצונו לשמש מופת בתחום הלשון. דור און (ללא ציון שנה) כותב בספר העיתונאים כי: "מאמר פובליציסטי פוליטי צריך להיות ענייני, הגיוני ומשכנע ביכולת האינטלקטואלית שבו, ולא באלמנטים הכתיבתיים בלבד".

⁶ הכתיבה האישית היא דפוס בולט בהרכב העיתון, ומכאן חשיבותה במחקר לשון העיתונות. לימור ומן (1997, עמ' 263) מציינים כי אפשר להשוות כתיבה עיתונאית ליצירה מוזיקלית, וראוי שעיתונאי ישלוט בלשון, כפי שמלחין שולט בתווים ובצלילים. שליטה נכונה במוזיקת המילים היא המאפשרת להעביר מסרים, המגבשים יצירה שלמה שערכה מעבר למילים הבודדות.

לשוניים שונים מתוך המצאי שמעמידה לרשותו השפה. תיאור הכתיבה עשוי להיות צעד נוסף בחשיפת לשון העיתונות ובהכרת סגנון הכתיבה האישי שלו. מחקר זה משמש נדבך נוסף למחקר הבלשני, שעוסק בשנים האחרונות יותר ויותר בלשון העיתונות ובתופעות הלשוניות שבה, ויעמיק את ההכרה במקום הנרחב שתופסת לשון העיתונות בקשת הרחבה של הטקסטים הכתובים בעברית.

שיטת המחקר

מחקר זה מתאר תיאור סגנוני את כתיבתו העיתונאית של מאיר שלו. התיאור הסגנוני שונה מהתיאור הלשוני המקובל, משום שהוא אינו מסתפק בהצגת עובדות לשוניות בלבד, אלא סוקר סקירה מקיפה את כל היקרויותיהם של מבעי ההומור בקורפוס הנתון, כדי לחשוף את דרכי בחירתו של שלו כעיתונאי-פובליציסט בפריטים לשוניים מתוך מלאי אמצעי המבע שהשפה מעמידה לרשותו. לצורך כך נסרקו 80 טורים אישיים מטוריו של מאיר שלו, נערכו חיפושים של פריטים לשוניים בקורפוס המחקר, הפריטים שנמצאו מוינו, ותוצאות המיון נכתבו ונוסחו הן בניסוח מילולי והן במונחים סטטיסטיים.

רקע תיאורי

ההומור המילולי מתלבש על השפה הנורמטיבית שמשקפת את דרך החשיבה הרגילה וההגיונית שלנו (סובר, 2011, עמ' 16). שלו פותח את טורו בכתיבה רגילה, נורמטיבית, ולפתע ברגע מסוים נושא את קוראיו למחוזות אחרים, לא צפויים, קיצוניים ויוצאי דופן. הוא שובר את תבנית החשיבה המקובלת והצפויה, ובכך יוצר הומור. הומור מילולי זה דורש מהקוראים מאמץ אינטלקטואלי, כדי לפענח את מורכבות רמזיו וכדי ליהנות מהשעשוע שנוצר עקב הבנתם את לשון ההומור. ככל שהשליטה בשפה גבוהה יותר, כך גדולה יותר יכולתו של הנמען ליהנות מהומור מורכב. לפי עיקרון זה, מידת הצחוק ומידת ההנאה מהומור תלויות בדרגת ההתאמה הקיימת בין הדרישות הקוגניטיביות של הגירוי לבין רמתו הקוגניטיבית של הנמען. אם הגירוי של הבדיחות הוא קל או קשה, הנמען לא יתפוס אותו כמצחיק (שלום וקוטלר, 2012, עמ' 256). ואכן בכתיבתו של שלו משולבות אלוזיות⁷ או שבירת אלוזיות מלשון המקורות או מלשון הספרות, ונעשה שימוש בעירוב לשוני ובשבירת קולוקציות, ונמען שאינו מבחין בדקויות אלו, לא יכול ליהנות מהאפקט הקומי ששלו ניסה ליצור למענו. בריאיון שנערך עם שלו, הוא העיד על כתיבתו: "אני משתדל להחזיק את הקורא במצב של התעניינות ודריכות, וזו הנאה. ההנאה יכולה להיות מבדיחה, מסגנון טוב, ממשלב לא מקובל שפתאום מפתיע את הקורא, וגם גורם לי הנאה רבה מהכתיבה". האפקטים הקומיים שבאמצעותם שלו מנסה לעורר גיחוך וצחוק בקרב הקוראים מגבירים את ההנאה של הקוראים, וגורמים להם להמשיך לקרוא את דבריו של שלו בחיפוש אחר האפקט

⁷ שבירת אלוזיה - אלוזיה היא צירוף לשוני שמכוון ומפנה את הקורא אל יצירה אחרת, וקושר קשר אנלוגי בין הטקסט הנקרא לטקסט הנרמז. היצירה הנרמזת תומכת ביצירה ומאפשרת את הבנתה בצורה טובה יותר. כדי לזהות את האלוזיה על הקורא להתמצא ברקע התרבותי, ההיסטורי או הלשוני של היצירה. הארמז מעתיק את הקורא לסיטואציה רחבה וחזקה יותר מאשר בטקסט הנתון, והוא מחייב את הקורא לערוך השוואה עם משהו מעבר למילים הרומזות. שבירתה של האלוזיה היא הישענות על מקור הידע הקודם, אך הצבתו בהקשר חדש ומפתיע (סרי, 2011, 58).

הקומי הבא. נוסף על כך, שלו בטורו האישי מבקש למתוח ביקורת על המציאות הישראלית המוכרת לכולנו, והוא בוחר לעשות זאת בדרך הומוריסטית שהיא אמצעי ידידותי ויעיל יחסית, לעומת ביקורת תוקפנית ישירה ולא הומוריסטית. בחירתו של שלו בביקורת ההומוריסטית מאפשרת לו לשוב לתלם ולכתוב, בלי שמושא הביקורת או הקוראים ייפגעו יתר על המידה, כפי שקורה לעתים קרובות כשהביקורת היא ישירה וחסרת הומור (סובר, 2009, עמ' 55).

על השאלה: האם יש הומור שנחשב הומור ישראלי בעיניך? עונה שלו: "כן. אבל הוא מורכב מהמון דברים, שהרי אנחנו מגיעים מארצות שונות, משפות שונות ממנהגים שונים. למשל, במהלך הרצאות שאני נותן, אני מגלה שיש דברים בכתיבה שלי שברורים רק לקהל הדתי, כי הם לקוחים מהתנ"ך או מהתלמוד. ההומור המוקדם שלנו הוא ההומור של אפרים קישון, שהוא הומור אירופאי לגמרי, זה הומור מופלא בעיניי. כמו כן אני אוהב את ההומור של הסטנד-אפיסטים הצעירים, אהבתי את ההומור של החמישייה הקאמרית וחלק גדול מה'גשש'. אני לא אוהב הומור של "לשון נופל על לשון", ואני לא אוהב הומור טרחני, ובעיקר לא הומור חינוכי, כלומר כשמשתמשים בהומור כדי לחנך. ההומור הישראלי הוא בדרך כלל הומור וולגרי, ואני מעדיף את הצדדים המזרח-אירופאיים, אני מתכוון להומור עצמי. ההומור שצמח בפולין וברוסיה ונדד גם לארצות הברית. לצחוק על עצמנו זה הרבה יותר קשה מאשר לצחוק על אחרים".

בכתיבתו של שלו נמצאו שלוש טכניקות לשוניות היוצרות הומור: פרדוקס, גרוטסקה וליטוטה.

1. לשון הפרדוקס – לשון הניגוד. סובר (2009, עמ' 149) מציין כי הפרדוקס יוצר הומור מילולי המבוסס על פער בין הנאמר ובין המציאות. מרכוס (2001, עמ' 49) מגדירה את לשון הפרדוקס כלשון המפגישה הפכים ומעמתת ניגודים סמנטיים, ובכך יוצרת צירופים שקיימת בהם אי-הלימה בין המסומנים, שעשויים לשרת את האפקטים הקומיים והסאטיריים. לשון זו, לדבריה, מושכת את תשומת לב הקוראים מפני שהאלמנטים הסותרים יוצרים אבסורדיות לוגית. שיינפלד (2005, עמ' 119) מציין כי רק בקריאה ראשונה הפרדוקס נראה בלתי אפשרי וא-לוגי, אך בקריאה חוזרת ונשנית הקוראים מצליחים לפענח את הפרדוקס ולהבין כי הוא אפשרי. לנדאו (1998, עמ' 124) קובעת כי הפרדוקס נוצר על ידי הסמכת שני כללים, שתי תזות או שתי עמדות שאינן מתיישבות זו עם זו. הצגת נושא כפרדוקס נועדה להוכיח שאחת מהטענות המוצגות בנושא היא שקרית, או כדי להוכיח התנהגות שהיא בניגוד לנורמה מחייבת, בניגוד לצדק או בניגוד להיגיון. העלאת טענות באמצעות שימוש בפרדוקס היא הצגת נושא כמגוחך, ובכך לשכנע את ציבור הקוראים שהרעיון המוצג אינו מתקבל על הדעת, אלא אף אבסורד עד כדי גיחוך. על האי-התאמה הנוצרת בלשון הפרדוקס טוענות שלום וקוטלר (2012, עמ' 257) כי את האי-התאמה הלשונית אפשר להסביר על פני רצף הנע בין "אי-התאמה" ל"הפתעה" ל"הגזמה" ולבסוף ל"אבסורד". על פני הרצף המתואר יכולים להופיע מצבים הומוריסטיים לשוניים בצורות שונות, והבנת ההומור והערכתו תלויות בגורמים שונים: גיל, התפתחות חברתית-רגשית, רמת ידע פרגמטית ורמת ידע לשוני. שלו יוצר פרדוקסים על פני הרצף המתואר. מקצתם בשימוש בלשון היפוך ובלשון ניגוד, מקצתם ביצירת תמונה של עולם מגוחך, גרוטסקי עד טירוף. עולם שאי-ודאות שוררת בכול, עולם שבו הניגודים מתקרבים זה אל זה.

2. גרוטסקה - תיאור בהגזמה. הגרוטסקה היא יצירה שעיקר עניינה הוא לעוות את פני המציאות, לעקם את הטבעי או את ההגיוני והמקובל, וליצור מציאות לא סבירה. משולבים בה ניגודים קיצוניים ביותר, הבאים לבטא את האבסורד שבמסכת חיים ידועה. התיאור הגרוטסקי מופרז עדי כדי כך שנוצרת דיספרופורציה בין הקו המוגזם לבין כלל הקווים והתכונות המציאותיות של

הדמות, ובעצם צורתו החדשה המעוותת והמוגזמת הוא יוצר הפתעה (מרכוס, 2001, 38; שאנן, 1966, עמ' 933; שקד, 1965, עמ' 22-23). ברגסון (1975, עמ' 21) מוסיף: "אמנותו של הקריקטוריסט היא לתפוס תנועה בלתי מורגשת לפעמים ולעשותה נראית לעין כול. על ידי שהוא מגדיל אותה הוא מעווה את המודלים כמו שהיו מתעוותים בעצמם, אילו הרחיקו לכת עד קצות עיוותם". לדעת רנן (1986, עמ' 95), האפקטים המיוחדים לגרוטסקה אינם מושגים בפנייה לאינטלקט, אלא על ידי התקפה על רגשותיו, היא מזעזעת, מבלבלת, מעוררת חרדה, וכל זאת כדי לחדור מתחת לשריון האדישות של הקוראים.

3. ליטוטה - הפחתת ערכו של מושא הצחוק. הליטוטה היא עיוות מהסוג המקטין את גדולת מושא הביקורת ומפחית ממנו. מטרת הליטוטה היא להציג עיוות המוציא דברים מהקשרם עקב שינוי הפרספקטיבה המקובלת והמוכרת לציבור, ועקב הפרת האיזון בין המרכיבים השונים שלה. לאלו (1949) במחקרו על האסתטיקה של הצחוק טען שהצחוק נובע מהפחתת ערכו של מושא הצחוק, הפחתה ולא השפלה. לדבריו, דרכי עיצוב לשוניות המעצבות את המציאות על דרך ההפחתה, יוצרות הסוואה שאינה משפילה את הדמויות או פוגעת בהן. לאלו בנה משוואה המתארת את שני היסודות העיקריים של הליטוטה: א. הקונטרסט – חוסר ההתאמה. ב. ההשפלה – תנאי הכרחי ליצירת צחוק אסתטי. מכאן שמשוואת הצחוק היא: קונטרסט + השפלה = הפחתת ערך (תרגום וניסוח: סובר, 2009, עמ' 22-23). סרי (2011, עמ' 56) מדגימה הפחתת ערך בשימוש בלשון נמוכה ופוגעת כגון: מגעילה, "נתפסת על חם". כדי להעיד על הנמכת מושא הביקורת תוך יצירת הומור, שתכליתו להציג את המציאות "הפוך על הפוך". כלומר באמצעות הלעג נוצרת ההנאה.

ממצאים

בחלק זה יוצגו מספר דוגמאות מתוך כתיבתו העיתונאית של מאיר שלו, הממחישות את השימוש בטכניקות הלשון כדי ליצור אפקטים קומיים, כדי להפתיע את הקוראים ולנסות להעלות חיוך על פניהם.

דוגמאות לשימוש בלשון הפרדוקס - לשון הניגוד:

להלן חמש דוגמאות לשימוש בלשון הפרדוקס כדי לנסות לשכנע את הנמענים לנטוש את דעותיהם הקודמות, ולנסות לקבל הנחה חדשה על אודות המציאות. הנחה, שבמחשבה ראשונה נראית בלתי מובנת ובלתי הגיונית. באמצעות הפרדוקסים שמציג שלו בפני קוראיו הוא מאלץ אותם לבחון מחדש את הידע שלהם על אודות מושא הביקורת, הוא מנסה לערער על מה שנראה בעיניהם נכון, חיובי ואמיתי ולשכנע אותם בצדקת טענותיו.

1. "המפד"ל היא מפלגה מעניינת מאוד מצד אחד היא מפסידה בבחירות, ומצד שני היא קובעת את סדר היום הלאומי שלנו כבר יותר משנה. מצד - חבורה טרחנית של אהבת ישראל והשתטחויות על גבעות, ומאידך - כנופיה שהטילה את מוראה על כל ראש ממשלה בישראל וגרמה גם לרבין ז"ל ולפרס יבדל"א להקים התנחלויות". (ביבי יורד אל העם, מרס, 2003).

שלו בוחר להשתמש בלשון ניגוד עשירה בדימויים ובמטפורות כדי לתאר את מצבה של מפלגת המפד"ל. השימוש בלשון פיגורטיבית מסייע לו למקד את חצי הביקורת, ולהבליט את הפרדוקס בין גודלה היחסי של המפלגה לבין השפעתה הפוליטית. בקריאה ראשונה הפרדוקס נראה בלתי אפשרי: אם היא מפלגה קטנה, מדוע כוחה רב? אך בקריאה חוזרת ובפענוח נכון של המסר הכתוב מבינים הקוראים כי אפשרי הדבר. נוסף על כך, שלו עושה שימוש בתבנית תחבירית המציינת ניגוד: מצד אחד... ומצד אחר, מחד... ומאידך...

מצד אחד: מפסידה. מצד אחר: קובעת.

מחד: אהבת ישראל. מאידך: מקימה התנחלויות.

הפרדוקס שבאמצעותו שלו מותח ביקורת על מפלגת המפד"ל ומשכנע את הנמענים בצדקת

טענותיו: כיצד מפלגה שמפסידה בבחירות קובעת את סדר היום הלאומי?

כיצד מפלגה של אהבת ישראל מביאה להקמת התנחלויות?

2. "על אף הפיגוע שהעניקה לנו הממשלה, הם מסתפקים באמירה 'מעשה לא נכון' ולכל היותר 'לא חכם'. על כך יש להלל ולשבח, כי השפה העברית מציעה לדובריה הרבה מאוד מילים וביטויים מתאימים עד מאוד: כסילות, איזולת, טמטום, סכלות, רפיון-מוחין וחסרון-דעה, וגם אהבל, טמבל, דפקטיבי, דביל בוק, סתום בלחץ - ושאר ביטויי רחוב הולמים ונלבבים. ומכל השפע הזה בחרו הח"כים רק את 'לא חכם' – ניסוח מנומס ותרבותי". (הציונים החדשים, יוני, 2003).

בטקסט זה נעשה שימוש בלשון ההיפוך כדי ליצור פרדוקס. שלו מהלל, אך מטרתו לנגח, לבקר ולמתוח ביקורת על בחירתם הלשונית של חברי הכנסת סביב ניסיון החיסול של רנטיסי, פעיל החמאס. פרשנות פשוטה של הטקסט בקריאה ראשונה היא כי רצונו של שלו להלל ולשבח את חברי הכנסת על בחירתם הנבונה באמירות "מעשה לא נכון" או "לא חכם", אך לקוראים האינטלקטואלים ברורה המטרה האמיתית של הפרדוקס - הטחת אשמה - חברי הכנסת אינם קמים וזועקים בלשון בוטה נגד פיגוע מיותר זה, אלא בוחרים בניסוח מנומס ותרבותי. שפתו של שלו עשירה מאוד, ויש ביכולתו לחבר מילים וביטויים שבשפה הנורמטיבית אינם מתיישבים זה בצד זה. בטקסט שלפנינו שלו מערב מילים מהמשלב הגבוה עם מילים מהמשלב הנמוך (הסלנג). כדי שהקוראים יוכלו ליהנות מההומור המילולי שמציג להם שלו, עליהם להשקיע מאמץ אינטלקטואלי, לפענח את המשמעות הסמנטית של מילות הטקסט ולהבין את הקשר הלוגי ביניהן.

3. "לכאורה - קראנו עוד טקסט חשוך ולא דמוקרטי מבית מדרשה של ש"ס, אבל הרהור נוסף וחסר פניות מראה שההפך הוא הנכון. ההתחייבות מצביעה על מהפכה רוחנית. שכן, כתוב כאן בפירוש שהבחירה לכנסת היא בעזרת השם יתברך, אבל את ההתחייבות לרב עובדיה יש לגבות בחתימתו של בשר ודם. כלומר, מועצת חכמי התורה סבורה שעם כל הכבוד לידו הנטויה של הקב"ה, במקרה המיוחד הזה עדיפה פה יד אנוש". (עניין רוחני, נובמבר, 2002).

השימוש בטכניקת ההיפוך ויצירת הפרדוקס בין כוח האל לבין התנהגות אנשי ש"ס, גורמים לאנשי ש"ס להיראות חסרי אמונה, שהרי אינם מסתמכים רק על כוחו של האל. שלו לועג להתחייבות שעליה חתמו חברי ש"ס, ההתחייבות למלא אחר כל הוראותיו של שר-התורה, פוסק הדור, מר"ן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א. בהתחייבות נכתב כי אם לא ימלא חבר הכנסת את הוראותיו של הרב, יתפטר מיד. שלו לכאורה משבח את חברי ש"ס על המהפכה הרוחנית שחוללו, אך ברור, גלוי וידוע לקוראים כי שלו מבקש להאיר אותם באור שלילי, ולהוכיח כי גם הם אינם מסתפקים באמונה בלבד.

4. "מרד מסים אינו העלמת הכנסות ואינו השתמטות. מדובר בסירוב עקרוני לתת כסף לממשלה שאין לה הרצון והיכולת להשתמש בו בהתאם לחוקי המוסר והתבונה. כל ישראלי שרואה את התלמידים שאין להם מזון, ואת החולים שאין להם תרופות, את העסקים הנסגרים, את האבטלה ואת התשתיות ואת החינוך, לעומת כל זה את הכספים הנשפכים בהקמה ובפינוי של התנחלויות, במבצעי נקם חסרי תוחלת, ואת השלומיאליות ואת הרשעות ואת ההבטחות ואת האבטחות – צריך להבין שמרד מסים הוא גילוי של אחריות ציבורית בריאה, הדומה לנטילת מקל חובבים מידיו של בריון, או מזוודה של מזומנים מידיו של מהמר". (מרד מסים, אוקטובר, 2002).

שלו מנסה להציג הצדקות לקיומו של מרד מסים בקרב אזרחי המדינה. כדי לחזק את טענתו המגוחכת הוא משתמש בלשון הניגוד ומציג תמונה פרדוקסלית, שבה אלמנטים מנוגדים זה לזה וסותרים זה את זה:

– המצב בגבולות הקו הירוק: אין כסף.

– המצב בהתנחלויות: כספים שנשפכים.

השימוש בלשון הניגוד מבליט ומדגיש את ההבדלים בין שתי קבוצות האוכלוסיות ומחזק את הביקורת ואת הרעיון האבסורדי והמגוחך של מרד מסים. החזרה המילולית, השימוש במילים נרדפות מאותו שדה סמנטי: שלומיאליות/רשעות והקצב המהיר של הטקסט יוצרים תחושה של בעיה דוחקת ומציאות קשה. נוסף על כך, השימוש החוזר בווי"ו החיבור המייצגת קשר לוגי של ריבוי והוספה, הוא שימוש מְלָאָה היוצר תחושה של עניינים רבים שהממשלה מזניחה. עניינים חשובים הנערמים אלה על אלה, מבלי שיטרידו את נבחריו הציבור, את חברי הממשלה. ההשוואה בסוף הטקסט היא אתגר אינטלקטואלי לקוראים, מפני שעליהם לפענח את המוטיב הזהה בין התיאורים השונים, ולהסיק מסקנות מתוך ההשוואה: מדוע העלמת מסים זהה לנטילת מקל מבריון או מזוודת מזומנים מידיו של מהמר? במקרה זה נדרש מהקוראים לא רק ידע מילולי, אלא גם ידע עולם על אודות מנהגם של הבריונים והמהמרים. אין ספק שפענוח נכון של לשון ההומור המילולי מעורר סיפוק והנאה.

5. "מאה שנים מלאו לעלייה השנייה... מה נאמר ומה נדבר. אין ספק שמדובר בממשיכי-דרך מוכשרים מאוד. כי על מנת למצוא דמיון בין נוער הגבעות של ימינו ובין צעירי העמקים של אז באמת צריך כישרון, שלא לדבר על חוצפה. הדמיון ביניהם משול לדמיון בין האטד והתאנה, בין

אזובי הקיר ובין ארזי הלבנון. כולם צמחים, ולכולם עלים עם גוון זה או אחר של ירוק, אבל בתחום הפרי והשורשים יש הבדלים מצערים". (אנשים משונים, ינואר, 2004).

שלו בוחר להציג רעיון על דרך הניגוד, הוא מציג בפני הקוראים את ההבדלים בין צעירי העמקים של העלייה השנייה ובין נוער הגבעות של היום. הצגת טענותיו בדרך זו יוצרת עניין ומחשבה, ומובילה את הקוראים להסיק מסקנה.

צעירי העמקים – משולים לתאנה ולארזי הלבנון.

נוער הגבעות – משול לאטד ולאזובי הקיר.

בקטע שלפנינו משובצות רמיזות מקראיות: האחת - למשל יותרם (משל העצים, שופטים ט, יד), שבו ביקשו העצים להמליך עליהם מלך. התאנה סירבה לקבל על עצמה את התפקיד מפני שהיא מבקשת למלא את תפקידה ולתת פרי מתוק, ורק האטד, שיח בר קוצני שאין בו תועלת, הסכים לקבל עליו את המלוכה. השנייה - למובאה מהמשנה "אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי הקיר" (מועד קטן, כח). משמעות הרמיזות היא שאין מקום להשוואה בין צעירי העמקים שנחשבים לגדולים, לחזקים, ליעילים ולמועילים לבין נוער הגבעות הימינו שנחשב חלש וחסר תועלת.

צעירי העמקים - יש בהם תועלת, והם נחשבים לבעלי עוצמה.

נוער הגבעות - אין בהם תועלת, והם נחשבים לחלשים.

דוגמה זו ממחישה את האתגר האינטלקטואלי שמציב שלו בפני קוראיו. שהרי אם הקוראים אינם בקיאים בלשון המקורות, ואינם מפענחים את המסר הסמוי בין שורות הטקסט, לא יצליחו להסיק את המסקנה שאליו מוביל שלו, ולא ייהנו הנאה אסתטית מהתהליך המתוחכם של פענוח הרמזים.

דוגמאות לשימוש בגרוטסקה – תיאור בהגזמה:

להלן חמש דוגמאות לשימוש בכלי הלשוני גרוטסקה, ששלו עושה בו שימוש כדי למשוך את תשומת לב הקוראים. שתי הדוגמאות הראשונות מציגות הצעות לא רציניות ולא מתקבלות על הדעת שמציע שלו למושא הביקורת. באמצעות עיוות המציאות וחידוד העיוות ישתדל שלו להגיע לתודעת הנמענים, ולנסות לשכנע אותם בצדקתן של טענותיו וביקורתו אל מול ההצעה המועלית על ידו. שלוש הדוגמאות הנוספות מציגות תיאור מוגזם של המציאות, כפי שהיא משתקפת מבעד לעיניו של שלו. באמצעות התיאור האבסורדי מנסה שלו להעלות חיוך על פני הקוראים, בד בבד עם הרצון להביע חוסר שביעות רצון ועם הרצון למתוח ביקורת על מציאות זו.

1. "חבר הכנסת איתן הציע לתחום את מרחב התפר בין שתי גדרות. גדר אחת קבועה, והשנייה – איך לא חשבנו על זה בעצמנו – גדר ניידת. זו תימצא, כמובן ממזרח לקו התפר, ותנוע ימה וקדמה לפי הצורך. איך היא תנוע? לא ברור. ייתכן שפועלים פלשתינאים יקימו אותה כל בוקר מחדש, וייתכן שננצל את הטכנולוגיה החקלאית ונסיע אותה כמו קו-השקיה לרוחב השדות. במקרה כזה אפשר גם לחבר לגדר מערכת של חצציות וטפטפות, וח"כ איתן יימצא מגן על האזרחים וגם מגדל להם ירקות. מכל מקום לא אתפלא אם הגדר המטיילת שלו תגיע במהרה אל הירדן, וכך תהא כל הגדה המערבית מרחב תפר אחד גדול". (דיבורים וניצחונות, יוני, 2001).

הצעתו של ח"כ איתן נתפסת בעיני שלו כלא נבונה ולא הגיונית, לכן הוא נוטל את היסוד הבעייתי בעיניו - העובדה שהגדר ניידת - ומותח אותו אל מעבר לגבול הסבירות. הוא מציע שהפלשתינאים יתפעלו את הגדר, והרי היא נועדה להגן מפניהם. הוא מגזים בכך שהוא מעלה רעיון לשימוש חקלאי בגדר - שימוש זה בלתי אפשרי, כשם שהקמת גדר כזו בלתי אפשרית. הוא מותח את הרעיון מעבר לגבול הסבירות, וטוען שאם הגדר ניידת, נאבד שליטה בה, ובמהרה אנו עלולים למצוא אותה באזור הירדן. שלו מתאר את רעיון הגדר הניידת תיאור גרוטסקי: הוא מגדיל את תנועת רעיון הניידות העקמומי, והופך אותו באמצעות הגזמה למגוחך עד כדי כך שמושא הביקורת מאבד את מראהו המקורי, ובכך נוצר הומור. ההומור המילולי ששלו מצליח ליצור מציג את המציאות מזווית ראייה אחרת. זווית משעשעת שדרכה נוח יותר לראות את המציאות.

2. "ביקר כאן ראש ממשלת הולנד והציע לנו לייבש את הים ולהקים בו איים מלאכותיים... מהותו של כל אי היא הבידוד והבדידות, ועל כן נתחלק בארכיפלג לחילוניים וארכיפלג לדתיים, שבו (מטעמי פיקוח נפש כמובן) אי נפרד לחסידי גור ואי נפרד לחסידי בעלז, אי לחסידי חב"ד ואי לחסידי סאטמר. הייתי מציע גם אי נפרד לחסידי עוזי משולם. אבל להם יש כבר אי כזה. אולי כדאי לבנות אי מוגן ומשוריין לאנשי השב"ס והמשטרה, כי אלו מתנהגים באחרונה כאילו הם מרגישים צורך נוגע ללב באי כזה". (אי לכל אזה, ינואר, 1996).

שלו לועג להצעה שהעלה ראש הממשלה ההולנדי. לכאורה הוא מרחיב את ההצעה, אך באמצעות ההרחבה וההגזמה הוא הופך אותה ללא רצינית, להצעה שלא ניתנת ליישום. בדרך עקיפה הוא מותח ביקורת על הציבור הדתי, ומוכיח עד כמה הוא מפולג, עד כדי כך שאי אפשר לבנות אי אחד לכולם, אלא יש להפריד ביניהם מטעמי פיקוח נפש, שלא יפגעו אלה באלה. גם כאן מצליח שלו ליצור הומור, כלומר להראות את המציאות לקוראים מזווית ראייה חדשה ומפתיעה, שיש בה היגיון פנימי וגורמת לקוראים שהבינו את המסר החדש המוצפן, להגיב בצחוק או בחיוך.

3. "בעוד שלושה חודשים ישתחרר מרדכי ואנונו מהכלא, והפעם, כך דומה לי, גורלי נחרץ. ולא רק אני חושש, אסטרטגים מדופלמים, יודעי סוד, חכמי-גרעין, מקורבים לשלטונות ואשפי-מודיעין - גם הם רועדים בקול רם, ומהלכים אימות ופחדים גם על הזולת. אין להם ספק שכמה דקות אחרי צאת ואנונו מכלאו - 18 שנים אחרי - מדינת ישראל תושמד. ואם לא תושמד - תקרוס. ואם לא תקרוס - תינזק באורח לאו תיקון. ואם לא תינזק באורח לאו בר תיקון, תועמד בסכנה שאין כדוגמתה. ולמה? כי אם ואנונו ישוחרר - ח"י שנים אחרי - הוא יפתח את הפה ויגלה את סודות האטום של ישראל, תופר העמימות הגרעינית, ואם תופר העמימות הגרעינית אין לנו תקומה". (כוחנו בעמימותנו, פברואר, 2004).

בטקסט שלפנינו מתאר שלו את מצבה של ישראל אחרי שחרור ואנונו. הלשון הגרוטסקית באה לידי ביטוי בתיאור מוקצן של פחד אנשי מערכת הביטחון. כדי להדגיש בפני הקוראים שאנשים רציניים ומביני עניין הם שזורעים את הפחד המיותר, משתמש שלו בשמות תואר

מוגזמים, מעצימים ומרמזים על צירופים כבולים אחרים: מדופלמים, חכמי-גרעין (רמיזה לחכמי ישראל), אשפי-מודיעין (רמיזה לאשפי מטבח או לאשפי לשון). הגזמה גרוטסקית אחרת היא בשימוש פעלים מהשדה הסמנטי הרס ושמד כדי לתאר את מדינת ישראל: תושמד, תקרוס, תינזק, תועמד בסכנה, אין לנו תקומה. החזרה המילולית על המילים בעלות עומס ריגושי שלילי יוצרת גיחוך מעליב וחוסר רצינות. שימוש בתיאור הזמן "כמה דקות אחרי" משלים את התמונה והוא עיקר הגרוטסקיות, מפני שהוא מעניק תחושה שהקטסטרופה קרובה מאוד, בו בזמן שהיא כלל לא קיימת במציאות. ומכאן שהלשון הגרוטסקית המלגלת ומזלזלת מרחיקה מאוד את תיאורו של שלו מהמציאות.

4. "בשבוע שעבר, למשל, באו מולי שתי ירושלמיות כבנות 14 לבושות בתלבושת אחידה של הנעורים: גופיות דקיקות, מכנסיים מתפקעים, ילקוטי גב זעירים נוזלים במורד גבן, החים באפן, והן מדדות על פלטפורמות שמידתן כבמת בידור של יום העצמאות". (עניינים מילוליים, אפריל, 2001).

שלו בוחר לתאר שתי נערות ירושלמיות, המאפיינות לדעתו את מראה הנוער כיום: "תלבושת אחידה של הנעורים". באמצעות התיאור המפורט מאוד, שמות התואר, הפעלים וההשוואה מצליח שלו להשיג את מטרתו, והיא לנסות לעורר גיחוך בקרב הקוראים.

- הגופיות הדקיקות – המילה דק משמעותה קטן, אך שלו אינו מסתפק בכך, אלא משתמש בשם התואר דקיק, המעניק לקוראים תחושה שהגופיות קטנות הרבה יותר ממידתן הרצויה.

- המכנסיים מתפקעים – משמעות הפועל מתפקע היא מתפוצץ. נראה כי המכנסיים צמודים כל כך עד כי הם עומדים להתפוצץ.

- חכים באפן – שימוש במילה חח מעלה במוחותינו אסוציאציה של טבעת ברזל באף בהמה. אסוציאציה שמנסה ליצור תחושת דחייה בקרב הנמענים מהנזמים באפן של הנערות.

- מדדות על פלטפורמות – המדדים הם אלה המשתרכים וההולכים לאט. במקרה שלפנינו הסיבה היא כנראה הפלטפורמות הגבוהות המקשות את ההליכה.

- פלטפורמות שמידתן כבמת בידור של יום העצמאות – ההשוואה מעוררת גיחוך, שהרי ברור לכול שאין קשר בין יום העצמאות ובין מידת הפלטפורמות.

התיאור המוגזם, זה המעווה את פני המציאות בכוונה, ומציג תמונה שהיא מעבר להיגיון המקובל, הוא הכלי הלשוני שבאמצעותו מצליח שלו ליצור אפקט קומי.

5. "יצחק שמיר, אדם שבדרך כלל מיטיב לכסות על רגשותיו, הפתיע אותנו השבוע בהצהרה רגשנית: 'קשה לי להתרשם מנתניהו ומהופעתו, כי אני מסתכל עליו בידיעה שאני לא אוהב אותו. אני פשוט לא אוהב אותו'... אני חושש שמדובר בסדק מדאיג בשריון הקשיחות הידוע שלו... וספק אם הציבור בשל למהפך בסדר גודל כזה.

כבר היו דברים מעולם. די אם אזכיר כאן את דודי קלמן, ממייסדי שייטת 13, מוותיקי פלוגות הלילה של וינגייט - אדם שלא הזיל דמעה בשום הלוויה, לא התייפח בשום חתונה ולא בכה בשום ברית מילה, כולל זאת של עצמו. יום אחד הוא אמר לאשתו: 'אישה, אני אוהב אותך', וזהו המפולת החלה: למחרת הוא ביקש טישו בקולנוע, והיום הוא בוכה בתשדירי שירות". (אוהב לא אוהב, דצמבר, 2000).

בטקסט זה שלו מצטט את דברי יצחק שמיר על נתניהו, וטוען כי זהו הסדק הראשון בשריון הקשיחות, אחריו תבוא מפולת של רגשות. כדי לחזק את דעתו הוא מציג בהגזמה את שאירע לדודי קליין, ממייסדי שייטת 13. שלו מתאר תיאור מוגזם של דודי קליין, ומקיש מכך על התנהגותו של שמיר. המחשבה על סדרת אירועים שכזו שתאפיין את שמיר, מוגזמת ולא מציאותית בעיני הקוראים וגורמת להם להתייחס אל הטקסט בבדיחות הדעת, ולא ברצינות הראויה.

דוגמאות לשימוש בליטוטה – הפחתת ערכו של מושא הצחוק:

להלן חמש דוגמאות לשימוש בכלי הלשוני ליתוטה, ששלו עושה בו שימוש כדי להציג באור שלילי את מושא הביקורת. בשתי הדוגמאות הראשונות שלו מייחס פעולות לא הגיוניות, לא רציניות, נחותות ופחותות ערך למושא הביקורת, וכך מציג אותו באור שלילי ומחזק את טענתו. בשלוש הדוגמאות הנוספות שלו מתאר פעולות שעשה מושא הביקורת תיאור המעורר בוז ולעג, תיאור המשובץ בצירופי לשון מנמיכים, המסייעים לשלו להוריד את מושא הביקורת מגדולתו.

1. "שר התשתיות, אביגדור ליברמן, הוא מיניסטר מיוחד במינו: בכל הנוגע לביטחון, נושא שאינו אחראי עליו כלל יש לו חזון ותכניות מרחיקות ראות. אבל במה שנוגע למים, נושא ששייך לו, הוא עוסק בגימיקים ובזוטות. פעמיים ביום מנפק משרדו הודעות על שקיות בניאגרה, שוברי לחץ בברזים, מקטיני-קוטר בצינורות, סותמי-חורים ב'טוש' קתטרים חד-סטריים, כיור שמחובר לאסלה, אסלה שמחוברת לפריזר, בידה שעובד על חול ושאר 'חסכמים' ורעיונות". (הולך בקטנות, אוגוסט, 2001).

שלו פותח את הפסקה המתארת את שר התשתיות בשימוש במילים בעלות עומס ריגושי חיובי: "מיוחד במינו", "חזון", "תכניות מרחיקות ראות", ובכך מעורר בקרב הקוראים ציפייה לתיאור חיובי במיוחד של שר התשתיות. ואולם, מהר מאוד מתהפכת המציאות, ושלו מצליח להפתיע את הקוראים באמצעות הצגה תאטרלית ומבדרת של תיאור פעולותיו. הצגה, שעמוסה במילים מהשדה הסמנטי סניטריה / אינסטלציה / היגיינה כגון: ניאגרה, אסלה, ברזים, צינורות, טוש, ומפחיתה מערכו של אביגדור ליברמן. מכאן, ששלו מפחית מערכו של שר התשתיות אביגדור ליברמן באמצעות ייחוס עיסוקים מטופשים, שוליים, מומצאים ומעוררי גיחוך לשר. נוצר כאן פער אדיר בין הדרישות הפורמליות, החשובות והרציניות של שר התשתיות לבין פעולותיו המגוחכות בתיאור של שלו. הפער העצום וחוסר ההתאמה מסייעים לשלו להשיג את מטרתו: יצירת גיחוך והומור בקרב הקוראים.

2. "כיוון שאני מנסה להגיע לרמת המקוריות המבצעית של ראש הממשלה, שכבר מיגר וחסל, כזכור, עד חורמה ואיטלולא – אני מציע לגנוב מהפלישתניאים את כל המפות של ישראל ולשים במקומן מפות ששמות המקומות כתובים בהן באופן לא נכון. על נתניה, למשל יהיה כתוב שכם, ועל שכם יהיה כתוב אשקלון, ואז הם יפוצצו את המטענים שלהם ונאחזו נצא גם מוסריים וגם חכמים, כמו שאנחנו רגילים ואוהבים... איש כזה (ראש הממשלה) צריך עצות מחיילים פשוטים? למה הגענו? האם קזנובה ביקש רעיונות מקוריים בענייני אהבהבים? וטולסטוי? האם הוא נכנס לגן חובה וביקש: 'האם יש לכם איזה רעיון לסיפור בשבילי?'" (הצעות מקוריות, אוגוסט, 2002).

האופרציה המופעלת על הצירוף בטקסט היא הכלאת שני צירופים כבולים מלשון המשנה, "עד חורמה" ו"חוכא ואיטלולא", זה לזה בהעמדתם זה לצד זה ובמחיקת מילים. המילה שנמחקה מהכלאת הצירופים היא "חוכא". ההכלאה מסייעת לשלו לנסות לעורר גיחוך ויחס של חוסר רצינות ופחיתות כבוד לראש הממשלה. מצד אחד, שלו מציין כי ראש הממשלה הצליח לחסל סופית את הטרור, ומן הצד האחר הוא מפתיע ומציג מציאות שונה לגמרי. אם הצליח לחסל את הטרור עד חורמה, איך מצליחים הפלשתניאים להרוג כל כך הרבה אזרחים ישראלים בתוך מדינת ישראל, והשיא הוא בהצגת פתרון מופרך, לא רציני, לא ישים ומגוחך – החלפת שמות במפה – בכך יעשה ראש הממשלה מעצמו צחוק גדול. נוסף על כך ציון פנייתו של ראש הממשלה לחיילים הפשוטים וההשוואה לקזנובה ולטולסטוי, שלא ביקשו עזרה כל אחד בתחומו, מפחיתים מערכו של ראש הממשלה, ומציגים אותו כחלש, כחסר יכולת להתמודד עם בעיות הניצבות בפניו.

3. "בשנים כתיקונן המכבייה מעוררת בלב העם היהודי גאווה. סוף סוף, אחרי אלפיים שנות שעבוד וגלות, יהודים רצים וקופצים שלא במסגרת פוגרום... תוכל להתנסות בקפיצה במוט. מדובר למי שאינו יודע, בהתנסות הבאה: עומד לו יהודי ומקל גדול בזרועותיו, ולפתע הוא פותח בריצה. בעודו רץ הוא מנסה לתחוב את המקל לתוך חור באדמה. הצליח - הוא עף באוויר ונופל על מזרן. לא הצליח - המוט ננעץ לו בכרסו. יש בעולם כמה יהודים שעוסקים במעשה הלוליינות הזה". (שני עניינים, יוני, 2001).

שלו מפחית מערכה של המכבייה ומערכם של הספורטאים הבוחרים להשתתף בה. הוא לועג ומגזים, כי מבקש לטעון שמדובר באירוע מיותר שיש לחדול מלקיימו. הכלים הלשוניים שבאמצעותם שלו יוצר זווית ראייה חדשה ומעוותת על המציאות, הם שימוש במילים שאינן מתאימות למציאות הרגילה של ספורטאים. לדוגמה תיאור הספורטאי כבעל כרס "המוט ננעץ לו בכרסו", שימוש במילה "יהודי" ולא במילה ספורטאי, שימוש בצירוף "מעשה לוליינות" ולא אירוע ספורטיבי. כל אלה מפחיתים מערכו של האירוע ושל המשתתפים באירוע. נוסף על כך שלו מתאר תיאור מגושם ומפורט של פעולות הקופץ: עומד, פותח בריצה, מנסה לתחוב, עף באוויר ונופל. כל אלה יחד יוצרים תמונה מפתיעה לחלוטין המעוררת חיוך וגיחוך בקרב הקוראים.

4. מי קובע את רמת 'העניין' שיש בחומר? ואיך מגדירים את 'אנשי השם'? והאם גנזך המדינה תובע בעלות גם על קבלות-דלק ומכתבי אהבה? והאם המאמר הצנוע הזה, בהיותו 'קשור לזכרו ולפעולתו' של עמיחי, גם הוא חומר ארכיוני כזה? אם כן, אסור לכם לזרוק את העיתון לפח, כי 'המבער ביוזעין חומר ארכיוני – דינו קנס'... ובכלל – מה יעשה ביוצרים שלא רואים בעצמם 'אנשי-שם', אלה שלא מעבירים את חשבונות המכולת שלהם בגמר הכתיבה? האם חוק הארכיונים תשט"ו רואה גם בכך עברה?" (עניינים מילוליים, אפריל, 2001).

שלו מפחית מערכם של משרד האוצר ומערכו של חוק הארכיונים, שמעולם לא היה להם יחס מיוחד לצרכים של יצרני המילה הכתובה ולבעיותיהם. ההפחתה נובעת מהעובדה שהוא מייחס לקבלות דלק ולמכתבי אהבה יחס שווה לחומר כתוב, וגם כשהוא פונה אל הקוראים וטוען כי גם העיתון שהם קוראים הוא חומר ארכיוני, ובכך יוצר תחושת זלזול. סדרת השאלות הרטוריות שמציג שלו בתחילת הקטע גורמת לקוראים להרגיש כי מונחת עליהם מצבור של אמצעים רטוריים, שמטרתו לשכנע אותם. סדרת השאלות גורמת לקוראים לחשוב ולנסות לפענח את המסר החבוי בהם.

5. "כך או כך, אין לנו אלא להצטער על כך שהנשיא לא אמר את דבריו בעיניים מוקדמים יותר. האף של פינקויה היה נראה אחרת לגמרי אם קרלו קלוזי היה מבקר במזנון הכנסת, ואם טולסטוי היה מהדק את קשריו עם לימור לבנת, אין ספק שוורונסקי היה מתאבד ולא אנה". (שני עניינים, יוני, 2001).

שלו מותח ביקורת נוקבת על דברים שאמר הנשיא קצב בטקס מתן פרס הנשיא לספרות, בנוגע לקשר שבין סופרים לבין אישי ציבור וח"כים. במהלך הביקורת לועג שלו לנשיא ומפחית מערכו. את תחושת חוסר שביעות הרצון של שלו הוא מחזק באמצעות המילים "אין לנו אלא להצטער", מילים אלו מחזקות את הנימה השלילית שמעביר שלו לקוראים.

סיכום

הכתיבה העיתונאית המשולבת טכניקות לשוניות היוצרות אפקטים קומיים היא ערוץ תקשורת שבאמצעותו שלו מעביר מסרים לקוראים, החיים באותה מציאות חברתית. ההומור שנוצר משמש אמצעי חשוב לגיבוש ולעיזוב של החברה, שהרי הוא מחדד את הנורמות החברתיות המאפיינות אותה, ומסייע בעיצוב המותר והאסור בה, מכיוון שיש לו יכולת להצביע באופן גלוי, מוגזם בוטה ומעליב על פעולות הסוטות מן הנורמות החברתיות המקובלות. גם אם אין ביכולתה של כתיבה אישית לחולל שינוי אמיתית במציאות, היא עדיין מבטאת מפורשות מה חושבים על מושא הביקורת, ולכן היא במה תקשורתית חשובה במערך העיתונות. שלו מעיד: "אני מרגיש שהשפה היא הנשק שלי, ואני נלחם באמצעותה. כמו שהם (הפוליטיקאים) יכולים לרמוס אותי עם הכלכלה האיומה שלהם והביטחון האיום והתפיסות הפוליטיות המפחידות שלהם".

כתיבתו של שלו היא כתיבה סאטירית התוקפת כל מה שנתפס בעיניו כעולה חברתית, פוליטית או כלכלית במציאות הישראלית. חשוב לציין כי ההומור המילולי ששלו מצליח ליצור בכתיבתו קשור ומתאים להווייה הישראלית ולתרבות הסובבת אותו. שלו (הכותב)

והקוראים חיים באותה סביבה חברתית-תרבותית, ותוכן הכתיבה מתייחס לעולם הסובב אותו ואותם, לכן התגובה היא חיוך, גיחוך ושעשוע (Gervais, M., & Wilson, D. 2005, Raskin, 1985, 16-17 ; 397-398).

באמצעות תחבולות לשוניות שלו מצליח לעוות את מושא הביקורת ומעניק לו מראה חדש, מוגזם, מוקצן ומעוות, המעורר גיחוך בקרב הקוראים. שלו מציב בפני קוראיו אתגר אינטלקטואלי, מפני שהם הנדרשים למיומנויות קוגניטיביות ואינטלקטואליות גבוהות כדי לפרש את מורכבותו של ההומור ולהבין את כוונת הכותב. שלו יוצר את העיוות באמצעות שבירת האיזון בין החלקים השונים של הדמות וגם באמצעות יסוד ההפתעה. שלו מציג לקוראים רעיונות הזויים, בלתי נתפסים ומקוריים המוציאים דברים מהקשרם. כל זאת כדי ליצור הומור שנון, צחוק אסתטי ותחושת שעשוע. אפשר לקבוע כי השימוש באפקטים קומיים: לשון הפרדוקס, גרוטסקה וליטוטה מאפיינים את כתיבתו העיתונאית של שלו, משרתים היטב את מטרתו ומשמשים סוגל סגנוני מובהק.

בריאיון שנערך עם שלו הוא מעיד: "אני מודע לכך שאני כותב עברית גבוהה יחסית למקובל בעיתונות, אני משתדל להשתמש באופן מודע ברבדים שונים של העברית, ואין לי בעיה להשתמש בציטוט מהספרות ומהתנ"ך, גם אם לא כולם מבינים אותו. גם אם העורך שלי היה אומר לי, מי יבין את מה שאתה כותב, הייתי עונה לו, שגם לידיעות אחרונות יש קוראים בעלי רמה לשונית גבוהה, וגם להם מגיע. כמו כן הכתיבה העיתונאית שלי היא לעתים כתביה הומוריסטית, כלומר לא תמיד היא רצינית. אני משתדל לגשת לנושא מסוים גם מהזווית המגוחכת והמצחיקה שלי".

מקורות

- ברגסון, ה' (1975). **הצחוק**. ירושלים: ראובן מס.
- הורוביץ, מ' (1999). **הצד הלשוני של המטבע**. רכס: קדימה.
- לימור, י' מן, ר' (1997). **עיתונאות**. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לנדאו, ר' (1998). **הרטוריקה של משלב הנאום הפוליטי בישראל**. תל אביב: עקד.
- מרכוס, י' (2001). **אפקטים קומיים וסאטיריים בלשון הספרות**. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- סובר, א' (2009). **הצחוק. הומור: בדרכו של האדם הצחוק**. ירושלים: כרמל.
- סובר, א' (2011). "שפת ההומור המילולי". **הומור מקוון**, 1, (עמ' 15-25).
- סיוון, ר' (1976). הדיבור העממי והסגנון הירושלמי. בתוך נ' רפאל וב"צ פישלר (עורכים), **כלשון עמו** – אסופת מאמרים בבלשנות עברית. ירושלים: המועצה להנחלת הלשון.
- סרי, ב' (2011). "כי מלאתי הומור ולא מיין". **הומור מקוון**, 1, (עמ' 58-76).
- קדרי, מ' (1985). על חקר העברית המודרנית – הוראה אקדמית של העברית בת זמננו. **דברי הקונגרס העולמי למדע היהדות**, 9, (עמ' 85-92). ירושלים.
- רבין, ח' (1958). עברית בינונית. **לשונו לעם**, ט (עמ' 88-92). ירושלים.
- רנן, י' (1986). **צחוק בחשכה**. אדם, מוציאים לאור: תל אביב.
- שאנן, א' (1966). **מילון הספרות החדשה**. תל אביב: יבנה.

שיינפלד, א' (2005). *הסדנה לשירה – מדריך לכתיבת שירה והוראתה*. פתח תקווה: שופרא.

שלום, צ' וקוטר, פ' (2012). ההומור הלשוני – תיאוריה ומעשה. בתוך זיו א' וסובר א' (עורכים), *חשיבותה של אי רצינות*. ירושלים: כרמל.

שלזינגר, י' (2000). *לשונות העיתון*. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.

שקד, ג' (1965). *בין שחוק לדמע: עיונים ביצירתו של מנדלי מוכר ספרים*. רמת גן: אגודת הסופרים העבריים בישראל.

Enkvist, E. (1964). *On Defining Style: An Essay on Applied Linguistic*.

Linguistic and Style, London.: Oxford University Press,

Gervais, M., & Wilson, D.S. (2005). The evolution and functions of laughter and humor: A synthetic approach. *Quarterly Review of Biology*, 80, 395–430

Lallo, C. (1949). *Esthetique du Rire*. Paris: Flammarion:

Raskin, V. (1985). *Semantic Mechanism of Humor*, Holland: D. Reidel.